

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT : IX

OCAK 1994

SAYI: 27

LOZAN ANTLAŞMASI'NIN 70. YILDÖNÜMÜ ARDINDAN

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

Geride bıraktığımız 1993 yılı boyunca Lozan Andlaşması'nın 70. yıldönümü bir takım etkinliklerle kutlanmıştır. 24 Temmuz 1923'de imzalanan Andlaşmanın imzalanışına yol açan tarihi olay ve aşamaları şöyle özetlemek mümkündür. Milli Mücadeleyi kazanmamız üzerine Mütareke Andlaşması Mudanya'da imzalanmış idi. TBMM Hükümeti barış konferansının İzmir'de yapılmasını önerirken, Müttefikler 27 Ekim tarihli notaları ile konferansın Lozan'da yapılmasını isteyerek, Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti'ni de davet edince TBMM 1 Kasım 1922'de Saltanata son vererek konferansta sadece Ankara Hükümeti'nin temsil edilmesini sağlamıştır.

Konferansın açılış oturumu 20 Kasım 1922'de Lozan'da yapılmış, görüşmeler 4 Şubat 1923'de kesintiye uğrayarak, 23 Nisan 1923'de tekrar başlamış ve Lozan Adlaşması ile Ek 17 adet diğer vesika ve mektuplar, 24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır. Lozan Hotel du Chateau'da yapılan toplantılarda Türkiye'yi Yusuf Kemal Bey yerine Dışişleri Bakanı olan İsmet Paşa'nın başkanlığında bir heyet temsil etmiş, Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey ile eski Maliye Bakanı Hasan Saka Bey'in bulunduğu heyette askerî, malî, ekonomik, hukukî danışmanlar ve katipler bulunmuştur.

Lozan'a gittiği sırada 38 yaşında bulunan İsmet Paşa dış politikada büyük tecrübelere sahip olmamasına rağmen, karşısına çıkan müttefik

devletlerin kurt politikacıları ile başa çıkmış ve konferansta Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerini yenilgiye uğratan bir devletin temsilcisi olduğunun bilinci ile hareket etmiştir. Nitekim açılış oturumunda konuşma yapan İsmet Paşa, Türkiye'nin egemen ve bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesi ve eşit hak ve yetkilere sahip olması gerektiğini belirtmiş, ne var ki, müttefiklerin özellikle Osmanlı İmparatorluğu devrinde elde ettikleri kapitülasyonları devam ettirmek istemeleri, Türkiye ile bu devletler arasında en önemli uyuşmazlık konularından biri olmuş, bu istekleri 4 Şubat 1923'de İsmet Paşa tarafından reddedilmesi üzerine de, Konferans çalışmaları iki buçuk aya yakın bir süre için kesintiye uğramıştır.

İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönmesinden sonra Lozan'daki görüşmeler hakkında TBMM'nin 27 Şubat-6 Mart 1923 günleri arasındaki gizli oturumlarında şiddetli tartışmalar olmuş, bir kısım üyeler İsmet Paşa'yı şiddetle eleştirirken, çoğunluk barış görüşmelerine devam edilmesini istemiş, Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'yı desteklemesi ve görüşmelerin başlamasını istemeyenleri eleştirmesi üzerine, Meclis, görüşmelerin tekrar başlaması için teklifte bulunulmasını kabul etmiş, Lozan Konferansı'nın İkinci kısmı toplantıları 23 Nisan 1923'de başlamıştır. Üç ay kadar devam eden toplantılar sonucunda bağımsızlığımızı ve egemenliğimizi tehdit eden Kapitülasyonlar meselesi Türkiye'nin istediği şekilde halledilmiş ve Türk limanları arasında deniz nakliyatı yapmak demek olan Kabotaj hakkı da yabancılardan alınarak, sadece Türk vatandaşlarına sağlanmıştır. Savaşta yenilen Yunanistan'ın Türkiye'ye tamirat karşılığı ödemedede bulunamayacak durumda olmasından dolayı İsmet Paşa tamirat karşılığı olarak Yunanistan'ın Türkiye'ye Karaağaç'ı terketmesini kabul etmiş, Başbakan Rauf Bey'in itirazına karşı Mustafa Kemal bu konuda da İsmet Paşa'yı desteklemiştir.

Lozan Andlaşması, TBMM'de cereyan eden görüşmeler sonucunda 24 Ağustos 1923 günü, 227 üyeden 213'ünün olumlu oyu ile tasdik edilmiş, Lozan Andlaşmasını tasdik etmeyeceklerini ileri sürerek, Türkiye'yi tehdit eden Müttefikler uzun bir gecikmeden sonra, Andlaşmayı onaylayarak, Lozan Andlaşması 6 Ağustos 1923'de yürürlüğe girmiştir.

Lozan Andlaşması, I. Dünya Savaşından sonra galip devletler tarafından mağlup devletlere kabul ettirilen barış andlaşmalarından farklı olarak, Yeni Türk devleti ile 1. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında eşit

şartlarla yapılan andlaşmadır. Bunu da, Osmanlı İmparatorluğu'na Sevres Andlaşmasını zorla kabul ettirmeye karşı yürüttüğümüz ve zaferle sonuçlandırdığımız Milli Mücadeleye borçluyuz. 1919-1938 yılları arasında yeralan zaman kesiminin Milli Mücadele dönemi ile Lozan Andlaşması döneminin 1919-1922 yıllarındaki bölümün dış politikasını bizzat Mustafa Kemal yönetmiş, 1923-38 döneminde ise Mustafa Kemal'in baş yardımcısı İsmet Paşa olmuştur.

II

Bazı kişi ve çevreler, Lozan Barış Andlaşmasının zafer değil, hezimet olduğunu iddia etmeğe başlamışlardır. Oysa Türk milletinin Mustafa Kemal liderliğinde giriştiği savaş Ağustos 1922'de Askeri zafer ile sonuçlanınca yurdumuzu diğer hukuki, siyasi ve ekonomik bağlardan da kurtarmak için "Lozan", Kurtuluş Savaşımızın silahsız ve diplomatik aşamasını oluşturmuştur.

Lozan Andlaşmasının bir "Zafer" oluşturduğuna kuşku yoktur. Amerikalı tarihçi (Henry W. Littlefield" (History of Europe) adlı eserinde "Türkiye, Lozan Andlaşması ile, ordu ve donanmanın sınırlandırılmasından, tazminat ödemekten, Sevres Andlaşmasının yüklediği diğer kayıt ve engellerden kurtulmuştur" demektedir ve Atatürk'ün vaciz deyişi ile, "Lozan Türk milleti aleyhinde yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevres Andlaşması ile ikmal edildiği sanılmış büyük bir suikastın yıkılmasını ifade eden bir belge, Osmanlı devrine ait tarihte eşi geçmemiş bir siyasi zafer eserini oluşturmaktadır."

Bilindiği gibi, Lozan Konferansı "Mont Benon" gazinosu salonunda yapılan açılıştan sonra, ilk toplantısını 21 Kasım 1923 günü Chateau d'Ouchy otelinin büyük salonunda yapmış, Lozan Konferansında İngiliz Delegasyonunda yer alan Sir Andrew Ryan'ın hatıralarında yazıldığı gibi, bu konferansın önemli iki şahsiyeti, Konferansın ilk safhasında Lord Curson, bütün Konferans boyunca ise İsmet Paşa olmuştur.

Eski Dışişleri Bakanlarımızdan Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın Andlaşmanın 10. yıl dönümü dolayısıyla "Hakimiyeti Milliye"de yayınladığı makalesinde vurguladığı gibi, "Lozan'da bir taraftan yedi devlet, öbür taraftan da Türkiye arasında imzalanan Andlaşmanın müzakereleri savaş

meydanlarındaki savaşlardan daha kolay olmamış, İsmet Paşa, memleketine ve Başkumandanına 1923 yılında, bu defa siyaset meydanından büyük zafer getirmiştir."

Asırlık hesapların görüldüğü ve 20 Kasım 1922'den başlayan Lozan Barış Konferansında müzakereler 4 Şubat 1923'de kesilerek, 23 Nisan 1923'de yeniden başlamış ve 24 Temmuz 1923'de Andlaşma imzalanmıştır. Gerçekten Rumin Sarayındaki Üniversite Tören Salonunda İsviçre Cumhurbaşkanı'nın da katılımıyla yapılan toplantı ile Lozan Konferansı sona ermiş, bir andlaşma ile 17 Ek, İsmet Paşa'dan başlayarak, Konferansa katılan diğer ülkelerin delegeleri tarafından imzalanmıştır.

Lozan Barış Andlaşması neler getirmiştir? sorusuna Şevket Süreyya "Türkiye'nin İstiklalini getirmiştir" demektedir. Gerçekten bunun böyle olduğunu anlamak için Lozanın sonuçları ile Sevres Andlaşmasını karşılaştırmak usulden olmuştur.

Nitekim Mustafa Kemal de bu konuyu Büyük Nutuk'ta böylece özetlemiştir. Bu karşılaştırma yerindedir. Zira Türk istiklal ve varlığını yıkmak için düşünülmüş olan Sevres paçavrasını, Türk milleti, süngüsü ile parçalayıp, bunu hazırlayanların suratlarına atmış ve yerine Lozan hükümlerini kabul ettirmiştir.

Eğer Milli Mücadele olmasa veya başarısızlığa uğrasaydı, Türkiye'nin egemen devletler arasındaki varlığı fiilen sona eriyor ve ülkemiz gerçek bir sömürge haline düşürülüyordu.

İsmet Paşa başkanlığındaki Türk delegasyonu 2 Ağustos'ta İstanbul'a, 13 Ağustos'ta Ankara'ya gelmiş ve büyük gösteri ile karşılanmıştır. 2 Ağustos 1923 günü açılmış olan 2. Büyük Millet Meclisi'nde Lozan Andlaşmasının kabulü görüşmeleri tartışmalı geçmiş birçok milletvekili Andlaşmayı ve delegasyonu şiddetle tenkit etmiştir.

Neticede Lozan Barış Andlaşması 213 lehte ve 13 aleyhte oyla kanunlaşmış ve Yeni Türkiye'nin inşası işi barışın kanunlaşması tarihi olan 23 Ağustos 1923'den sonra başlamıştır.

Meclis'te Muhalefeti oluşturan "İkinci Grup", Lozan'daki görüşmelerin İtilaf Devletlerinin özellikle adli, mali ve iktisadi konulardaki hükümlerde ısrar etmesi sonucu 4 Şubat 1923'de kesilmesi üzerine, İsmet Pa-

şa'ya Muhalefet ve eleştirilerini arttırmış, Gazi'nin ve Hükümet'in açıklama ve desteklemelerine rağmen, Lozan'ın kaybolduğunu, İsmet Paşa'ya artık güvenilemeyeceğini ilan ederken, Trabzon Mebusu Şükrü Bey "Mehmetçiğin süngüsü ile kazanılan zafer Lozan'da heba edilmiştir" diye haykırmıştır. Bu arada (şuursuzca bir cinayetle) Ali Şükrü Bey'in, Giresun Gönüllü Alayı Kumandanı Osman Ağa (Topal Osman) tarafından öldürtülmesi, Osman Ağa'nın Alayındaki bazı bölüklerin ise Çankaya Köşkünün muhafazasında görevli olması tutuklama emrine karşı çıkan Topal Osman'ın yaralanarak ölmesine ve ölüsünün Meclis kapısı önünde teşhir edilmesine rağmen dedikodular Mustafa Kemal'e kadar iletilmiş, eski birliğini kaybetmiş TBMM'sinin dağıtılarak, yeni meclisle yürütülmesi fikri ittifakla kabul edilmiştir. 2 Ağustos 1923'te açılan 2. TBMM Lozan Andlaşmasını tetkik ve onaylamıştır.

10 Ağustos, 1920'de imzalanan ve Türkiye için bir "Ölüm Belgesi" niteliğinde olan Sevres projesinin yıldönümüdür. "Proje" diyoruz zira Sevres, hiç bir görüşmenin mahsulü olmayıp, İtilaf Devletleri tarafından Yunan Başbakanı Venizelos'un da katılması ile düzenlenmiş ve Vahdettin'in Damat Ferit başkanlığındaki hükümeti tarafından imzalanmakla birlikte hiç bir zaman yürürlüğe girmemiştir. Bu proje, (18 Temmuz 1920)'de, Fransız başbakanı Alexandre Millerand'ın imzası ile Osmanlı Hükümetine sunulmuş ve Osmanlı Hükümeti bu andlaşmayı reddeder, ve özellikle Anadolu üzerinde otoritesini kuramaz ve Andlaşmanın uygulanmasını sağlayamazsa, Müttefiklerin, İstanbul'u Osmanlı payı tahtı olarak bırakan hükmü tekrar gözden geçirmeye ve Türkiye'yi daimi olarak Avrupa'dan dışarıya atmaya mecbur olacağı tehdit savrulmuştur.

Türk öz vatanının nasıl parçalandığını ve Türk ulusunun nasıl köleştirilmek istendiğini açıkça ortaya koyan bu andlaşmanın bilinmesi ve daima hatırlanması lazımdır. Türk milletinin Mustafa Kemal liderliğinde Sevres paçavrasına verdiği cevap, Milli Mücadele'de kazandığımız zafere sonu milletimizin şanına layık bir barış ile Lozan Andlaşmasının 24 Temmuz 1923'de imzalanarak, 24 Ağustos 1923'de TBMM'ce onaylanmasıdır.

Lozan Andlaşması ile Türkiye'nin tatmin edilmiş olduğunu belirten Mustafa Kemal, Büyük Nutuk'ta özetle şöyle demişti: "Lozan Barış ma-

rasında söz konusu olan sorunlar üç dört senelik yeni döneme ait ve münhasır kalmıyordu. Yüz yıllık hesaplar görülmüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar pis hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay olmayacaktı. Malumdur ki Yeni Türk Devletinin yerine geçtiği Osmanlı Devleti bir takım kapitülasyonların zebunuydu. Hristiyan unsurlar bir çok ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklara malik bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti kendisini tesis eden asıl unsur Türk milletinin insanca yaşamasını sağlayacak olanaklara ulaşmaktan men edilmişti. Memleketi imar edemez, şimendifer yaptırılmaz, hatta okul onaramazdı. Bu hallerde yabancılar derhal müdahale ederlerdi." Bu nedenle Lozan da en çok zaman alan mesele Osmanlı Devletini güçsüz kılan kapitülasyonların ilgası olmuş ve Lozan Andlaşmasınının 28. maddesi bu yüz kızartıcı hükümleri, uzun süren tartışmalar ve görüşmelerin kesilmesi bahasına, kaldırmıştır.

Türk ülkesini parçalayan ve Türkiye'yi bir sömürge durumuna sokan Sevres ile Lozan arasında önemli farklar vardır. Lozan ile Misak-ı Milli'de saptanan hedeflerin hemen tamamına ulaşılmış, Türkiye'nin Müttefiklere hiç bir tazminat ödemeyeceği, Doğuda bir Ermeni devleti ve Batıda bir Yunan devletinin bulunmaması sağlanmıştır. Yunanistan'la ahali mübadelesinden sonra Türkiye mütecanis bir devlet haline geliyor, kapitülasyonlar ilga ediliyor, egemenliği ve bağımsızlığı üzerinde konulan tahditler kaldırılıyordu.

Lozan Andlaşması ile taçlanan Milli Mücadele dönemi Türk diplomasisinin başarılı olması, bir taraftan askeri alanda kazanılan zaferler, diğer taraftan Müttefik Devletler arasındaki dayanışmanın çökmesinden ve Sovyetler Birliği ile Batılı Devletler arasındaki gerginlikten Türk dış politikasını yönetenlerin faydalanmasını bilmeleri sayesinde mümkün olabilmiş, ne var ki bu başarıda, Misak-ı Milli'de ülke ile ilgili hedeflerin gerçekçi bir şekilde tahdit edilmesi önemli roy oynamıştır.

Lozan Barış Andlaşmasınının en vaciz değerlendirmesini Mustafa Kemal Büyük Nutuk'ta şu sözlerle yapmıştır. "Bu Andlaşma Türk milleti aleyhine yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevres Andlaşması ile ikmak edildiği zannedilmiş büyük bir suikastın çöküşünü ifade eden bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte benzeri bulunmayan bir siyasi zafer eserdir."